

Investigating the Orientation of Scientific Research in the Field of Communication Policy and Planning to Counter the COVID-19 Infodemic Using Meta-Analysis

Ahmad Amirsalehi¹, Somayeh Tajikesmaeeli^{2*}, Leyla Niroomand³

1. PhD Student, Department of Social Communication Sciences, Qe.C., Islamic Azad University, Qeshm, Iran

2. Associate Professor, Department of Social Communication, East Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2. Associate Professor, Department of Social Communication, Qe.C., Islamic Azad University, Qeshm, Iran

Received: 19 Dec 2024

Accepted: 29 Jan 2025

Available Online: 06 May 2025

Keywords

Communication Policy,
Communication Planning,
Infodemic, COVID-19, Meta-
Analysis

ABSTRACT

The present study was conducted analytically and using a meta-analysis method to investigate the orientation of scientific research in the field of communication policy and planning to counter the COVID-19 infodemic. From a methodological perspective, this research falls under fundamental studies and utilizes a library-based approach for data collection, placing it within the domain of quantitative research. The statistical population of this study comprises all research carried out in Iran from 2011 onward and international research from 2010 onward on topics similar to the present study. Publication bias, heterogeneity of effect size, and the moderating role of the statistical population were examined using CMA software. The findings revealed that the estimated effect size lies within the confidence interval, confirming the orientation of scientific research in communication policy and planning to counter the COVID-19 infodemic. Based on the results of the current study, related studies and their outcomes can broadly be categorized into two groups: antecedents and consequences of infodemic communication planning. The results further demonstrated that extensive research has been conducted on various dimensions and significant variables, as well as their relationship with communication policy and planning to combat the infodemic, indicating that the issue has been examined from multiple perspectives.

How to cite:

Amirsalehi, A., Tajikesmaeeli, S., & Niroomand, L. (2025). Investigating the Orientation of Scientific Research in the Field of Communication Policy and Planning to Counter the COVID-19 Infodemic Using Meta-Analysis. *Study and Innovation in Education and Development*, 5(1), 1-18.

* Corresponding Author:

Dr. Somayeh Tajikesmaeeli

E-mail: s.t.esmaeili@gmail.com

© 2025 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) License.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

The emergence of communication planning as a distinctive branch of planning theory has garnered increasing attention in the domains of culture, arts, and communication management over recent decades. Unlike traditional or linear approaches to planning, communication planning emphasizes bottom-up participation, long-term perspectives, and the critical importance of the audience or recipients in defining the communication process. This approach, according to Nassiri (2020), not only broadens the scope and objectives of communication efforts but also reshapes the role of the public, transforming them from passive receivers into active collaborators (1).

Historically, planning often took a rationalistic or technical-instrumental form, particularly before the early 1980s. In these frameworks, as scholars following the critical school and Habermasian theories have argued, plans were primarily top-down, expert-driven, and non-participatory (6). Such modes of planning considered the public merely as data sources, overlooking their potential role in creative co-design of solutions. The subsequent failures of these planning methods to meet predetermined goals fueled a pivot toward communication-oriented planning models (4).

Another impetus for embracing a communication-based perspective stems from evolving media landscapes and the rapid pace of information exchange—particularly evident in the digital era. As Larkin (2022) notes, mass media and digital platforms can both empower and endanger societies, depending on the veracity and intent behind the information disseminated (9). This duality manifests in the context of “infodemics,” where large volumes of accurate and inaccurate information spread in parallel, complicating public responses to crises such as the COVID-19 outbreak (14).

Given the pressing need to understand how governments, policymakers, and researchers worldwide have addressed the challenges of infodemics, this study undertook a meta-analysis of existing literature. The goal was to identify how scientific research has oriented itself in terms of communication policy and planning to combat the COVID-19 infodemic. By scrutinizing published work from 2011 onward in Iran and from 2010 onward internationally, the study aimed to discern trends, patterns, and the overall direction of research findings in this critical domain. The broader objective was to categorize these findings into two principal groups: antecedents (factors influencing communication planning) and consequences (outcomes and impact of communication policy decisions).

Such a synthesis not only clarifies the state of research but also guides future policy formulation and scholarly inquiry

METHODS AND MATERIALS

This study is based on an analytical approach employing a meta-analysis technique. The overall design followed standard procedures for identifying, selecting, and synthesizing relevant scholarly works. First, a comprehensive database search was conducted to gather peer-reviewed articles that addressed any aspect of communication policy or planning to counteract infodemics, especially those related to the COVID-19 pandemic. The inclusion criteria stipulated that each selected study (a) explicitly dealt with communication strategies or policies intended to manage or mitigate misinformation or disinformation related to a health crisis, (b) presented empirical or theoretical insights pertinent to policy and planning, and (c) was published in recognized academic or professional outlets between the specified years.

Once the studies meeting these criteria were identified, data extraction forms were used to compile essential information, including study design, sample size, methods, key variables, and main findings. Effect sizes were calculated or extracted from quantitative studies whenever possible. The final step involved the use of meta-analytic software to evaluate potential publication bias, heterogeneity of effect sizes, and the moderating role of different study characteristics. Through this process, a subset of studies that met high-quality benchmarks for methodology and relevance was retained for advanced statistical analysis.

All included research was then categorized into two main groups based on how each article positioned communication policy and planning: (1) antecedents—in which communication planning was treated as a dependent variable influenced by factors such as media literacy, crisis management structures, or public opinion; (2) consequences—in which communication policy or planning was the independent variable affecting outcomes such as belief in misinformation, behavioral responses, or institutional trust. This dual categorization allowed for a systematic mapping of the existing knowledge base, guiding the subsequent interpretation of meta-analytic results.

FINDINGS

The analysis of the selected studies indicated a significant concentration of research around communication planning in high-stakes contexts such as the COVID-19 pandemic. Overall, the calculated effect sizes revealed moderate to large associations between communication planning strategies and various outcomes, notably in the realm of reducing

misinformation, alleviating public anxiety, and promoting compliance with health directives.

Regarding antecedent factors, studies consistently highlighted media literacy and crisis management infrastructure as critical enablers of successful communication planning. Higher levels of media literacy in a given population strongly correlated with reduced vulnerability to rumor and misinformation. Additionally, when public health agencies adopted transparent, audience-centric strategies, effect sizes indicated enhanced trust in official channels.

The findings also showed a notable relationship between proactive communication policies and outcomes such as improved risk perception, greater policy compliance, and diminished belief in conspiracy theories. Certain variables—like the presence of clear international guidelines and the perceived credibility of local health authorities—tended to amplify the impact of well-crafted communication initiatives. Conversely, conflicting messages from authorities or delays in releasing accurate data were consistently associated with higher levels of public confusion, fostering an environment ripe for infodemic spread.

In terms of publication bias, funnel plot analyses for effect sizes were relatively symmetric. Statistical tests confirmed that the risk of missing null-effect studies was low. Heterogeneity measures indicated variations in effect sizes across different geographical regions and study designs, but these differences did not undermine the overall significance of the aggregated results.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study aimed to examine the orientation of scientific research in the field of communication policy and planning to address the COVID-19 infodemic, analyzing how researchers in the country approach this subject. The findings suggest that various factors influence communication policy and planning for countering the infodemic. Furthermore, such policy and planning have significant consequences, affecting multiple key variables. A review of studies conducted since 2011 in Iran and since 2010 internationally indicates that, in some research, communication policy and planning were considered a dependent variable, while in others, they were treated as an independent variable. Accordingly, these studies can be broadly categorized into two groups—“antecedents” and “consequences of infodemic communication planning”—revealing that the topic has been approached from multiple perspectives.

One of the major obstacles in controlling misinformation is the unavailability of accurate information. Limited data dissemination, security-driven perspectives, conspiracy mindsets, and censorious approaches create a conducive environment for rumors, making scientific policymaking difficult. Contradictions in official statements and delayed or conflicting information further erode the credibility of authoritative sources, fueling both the spread of rumors and public distrust of genuine news.

Against this backdrop, informal and often unverified sources fill the void left by official platforms, which may not have the necessary oversight to ensure accurate information. Moreover, the emphasis on speed and quantity in publishing news sometimes overshadows the need for verification, making it imperative to validate information carefully before dissemination.

Finally, drawing on crises such as COVID-19, floods, and earthquakes—where inconsistent approaches to managing infodemics have caused harm—four practical measures are proposed:

1. **Establishing a Special Media Task Force** under an official committee dedicated to combating the infodemic, supported by adequate legal authority to minimize harmful media effects during emergencies.
2. **Defining Specific Criminal Acts via the Legislature** to enable lawful action against media offenses in times of crisis.
3. **Comprehensive Judicial Action** against offenders, coupled with suitable training for media stakeholders and the formation of a media task force.
4. **Providing Adequate Training** to media stakeholders, encouraging strategic silence when necessary and the adoption of professional standards in crisis situations.

Ultimately, coordinated efforts across legislative, executive, and judicial domains, along with proper training for media officials and communication policymakers, are essential for effective and holistic infodemic management in future crises.

بررسی جهت‌گیری پژوهش‌های علمی در حوزه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا با روش فراتحلیل

احمد امیر صالحی^۱، سمیه تاجیک اسماعیلی^{۲*}، لیلا نیرومند^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد قشم، دانشگاه اسلامی، قشم، ایران

۲. دانشیار، گروه ارتباطات اجتماعی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳. دانشیار، گروه ارتباطات اجتماعی، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۰

تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۰۲/۱۶

کلیدواژه‌ها

سیاست‌گذاری ارتباطی،
برنامه‌ریزی ارتباطی، اینفودمی،
کرونا، فراتحلیل

تحقیق حاضر به‌منظور بررسی جهت‌گیری پژوهش‌های علمی در حوزه‌ی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا به‌صورت تحلیلی و با روش فراتحلیل انجام شد. این پژوهش از نظر هدف، از انواع پژوهش‌های بنیادین است و از روش کتابخانه‌ای برای گردآوری داده استفاده شده و در حوزه‌ی پژوهش‌های کمی قرار می‌گیرد. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر شامل کلیه‌ی پژوهش‌های انجام‌شده در ایران از سال ۱۳۹۰ به بعد و از سال ۲۰۱۰ به بعد برای پژوهش‌های خارجی با موضوع مشابه تحقیق حاضر است. عدم سوگیری انتشار و ناهمگنی اندازه‌ی اثر و نقش تعدیل‌گری جامعه‌ی آماری با به‌کارگیری نرم‌افزار CMA بررسی شد. یافته‌ها نشان داد اندازه‌ی برآوردشده در محدوده‌ی اطمینان است و جهت‌گیری پژوهش‌های علمی در حوزه‌ی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا تأیید شد. بر اساس نتایج پژوهش حاضر، می‌توان به‌طور کلی مطالعات مربوط و نتایج آن‌ها را در دو دسته‌ی پیشایندها و پیامدهای برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمیک تقسیم‌بندی کرد. نتایج این تحقیق نشان داد تحقیقات در زمینه‌ی موضوع به‌صورت گسترده و درباره‌ی جوانب مختلف و متغیرهای مهم و ارتباط آن‌ها با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا انجام گرفته‌اند و این بیانگر آن است که موضوع از زوایای مختلف بررسی شده است.

شیوه ارجاع‌دهی:

امیرصالحی، احمد، تاجیک اسماعیلی، سمیه، و نیرومند، لیلا. (۱۴۰۴). بررسی جهت‌گیری پژوهش‌های علمی در حوزه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا با روش فراتحلیل. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۵(۱)، ۱-۱۸.

نویسنده مسئول:

دکتر سمیه تاجیک اسماعیلی

پست الکترونیکی: s.t.esmaeili@gmail.com

برنامه‌ریزی ارتباطی به‌عنوان یکی از نظریه‌های برنامه‌ریزی، اهمیتی اساسی برای سیاست‌گذاری و مدیریت حوزه‌ی فرهنگ، هنر و ارتباطات دارد؛ زیرا بر چشم‌انداز درازمدت تکیه دارد، از پایین به بالا و توسط مردم طراحی و راهبری می‌شود، اهداف کلی‌تر و وسیع‌تری از یک کارزار ارتباطی یا تبلیغاتی دارد و ارتباط را از سمت پیام‌گیر یا مخاطب تعریف می‌کند نه فرستنده. بنابراین، لازم است که در کنار توجه به نظریه‌ها و رویکردهای مختلف کاربردی معطوف به برنامه‌ریزی برای ارتباطات، به برنامه‌ریزی ارتباطی به‌عنوان یکی از نظریه‌های کلیدی مرتبط با چپستی امر برنامه‌ریزی نیز توجه لازم صورت بگیرد (3-1).

تا اوایل دهه‌ی ۱۹۸۰، برنامه‌ریزی مرسوم در جهان نوعی برنامه‌ریزی مبتنی بر عقلایی‌گرایی یا رویکرد فنی-ابزاری بود که در آن فرآیند برنامه‌ریزی مراحل چون گردآوری اطلاعات، تحلیل و تجزیه‌ی اطلاعات و ارائه‌ی پیشنهادات بر اساس نتایج را شامل می‌شد. این روش برنامه‌ریزی، مردم را تنها منابع کسب اطلاعات در نظر می‌گیرد و فن‌گرا، تخصص‌گرا و غیرمشارکتی است. اندیشمندان مکتب انتقادی و یورگن هابرماس، نخستین کسانی بودند که از عقلانیت ابزاری مستتر در نظریه‌های سنتی برنامه‌ریزی در اوایل دهه‌ی ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ انتقاد کردند. علاوه بر این، شکست برنامه‌ریزی‌های سنتی در رسیدن به اهداف از پیش تعیین‌شده، عامل دیگری بود که توجه اندیشمندان را به برنامه‌ریزی ارتباطی سوق داد. در جدول زیر تفاوت میان برنامه‌ریزی خردگرا و برنامه‌ریزی ارتباطی آمده است (4).

تفاوت اصلی رویکرد مرسوم به برنامه‌ریزی و رویکرد ارتباطی به برنامه‌ریزی را می‌توان با تفاوت میان «نظریه در برنامه‌ریزی» و «نظریه‌ی برنامه‌ریزی» نیز توضیح داد. نظریه در برنامه‌ریزی، ماهیت و چگونگی فرآیند و عمل برنامه‌ریزی را تجزیه و تحلیل می‌کند، در حالی که نظریه‌ی برنامه‌ریزی، به تجزیه و تحلیل موضوعات، متغیرها و مفروضات آشکار و پنهان برنامه‌ریزی اختصاص دارد. به‌عنوان مثال، مدل خطی برنامه‌ریزی کارزارهای تبلیغاتی که شامل قدم‌های پنج‌گانه‌ی تعریف مخاطبان کلیدی، تعریف پیام‌های کلیدی، ساختن راهبردهای دسترسی به مخاطب، ساختن پیام‌ها، مشخص کردن برنامه‌ی زمانی و پسامطالعه یا ارزیابی است، نوعی نظریه برای برنامه‌ریزی تبلیغات است که نقاط تمرکز، مدل فرآیندی خطی و مراحل مشخصی دارد که یکی پس از دیگری باید صورت بگیرد و نوعی عقلانیت بنیادی و ابزاری را نمایندگی می‌کند که معطوف به هدفی خاص، یعنی فروش بیشتر محصولات و خدمات به هزینه‌ی مشتریان است (5).

سیاست‌گذاران و مدیران حوزه‌ی فرهنگ، هنر و ارتباطات معمولاً بر سر ضرورت برنامه‌ریزی اتفاق نظر دارند؛ اما تفاوت ظریف میان نظریه‌ای که برنامه‌ریزی را به پیش می‌راند (مانند مدل‌های خطی و تکاملی سیاست‌گذاری) و نظریه‌پردازی در زمینه‌ی چپستی و ماهیت برنامه‌ریزی، معمولاً به اختلاف نظر میان آن‌ها منجر می‌شود. در زمینه‌ی بحث‌های کارشناسی معمولاً مشخص نیست که افراد از مدل یا نظریه‌ای که برای برقراری ارتباطات انتخاب شده است، انتقاد می‌کنند یا به رویکردهای مستتر و ضمنی معطوف به ماهیت

خود مفهوم برنامه‌ریزی اشاره دارند. انتقادهایی که به رویکردهای سلسله‌مراتبی، نگاه دولت‌محور، عدم جلب مشارکت شهروندان و مسائلی از این قبیل می‌شود، عموماً اشاره به نادرستی استفاده از نوعی نظریه‌ی برنامه‌ریزی یا همان رویکرد مسلط برنامه‌ریزی خردگرا و غیرارتباطی دارد (6, 7) اما هنگامی که کارشناسان اشاره می‌کنند که پیامی خاص (برای مثال، پیام‌های تبلیغاتی معطوف به صرفه‌جویی در مصرف آب) تأثیر مورد انتظار را ندارد، یا رسانه‌ای را برای مراوده‌ی پیامی خاص نامناسب تشخیص می‌دهند، عموماً انتقادهای پیرامون استفاده از نظریه‌ای خاص در برنامه‌ریزی ارتباطات سازمان داده می‌شود که مبتنی بر فرآیند انتقال پیام از فرستنده به گیرنده از مجرای مشخص همراه با تأثیرات مشخص است. این انتقادهای تا حد زیادی مبتنی بر دسته‌ای از نظریات تأثیر رسانه، مانند نظریه‌های برجسته‌سازی یا استفاده و خشنودی هستند که قوت تأثیر رسانه‌ها و ارتباطات را متفاوت در نظر می‌گیرند و آن را مشروط به شرایط و متغیرهایی متفاوت می‌کنند. این انتقادهای انتقاد از برنامه‌ریزی برای ارتباطات است نه انتقاد از غیرارتباطی بودن خود امر برنامه‌ریزی (8).

یونسکو ابعاد مختلفی را برای ارتباطات در نظر گرفته که یکی از آن‌ها رسانه است، یعنی افراد توانایی تشخیص اخبار درست از نادرست را داشته باشند و تا زمانی که افراد چنین توانایی را نداشته باشند، خبرهای نادرست می‌تواند سلامت و روان جامعه را متأثر کند (9).

سرعت جمع‌آوری، انباشت و توزیع اطلاعات مهم‌ترین کار رسانه‌های نوین است. اهمیت تأثیر رسانه بر افکار عمومی باعث شد تا قدرت‌های مطرح دنیا در عصر جدید سرمایه‌گذاری بیشتری روی این موضوع داشته باشند و تلاش نمایند تا برای رسیدن به اهداف موردنظر خود از آن استفاده کنند. کشورهایی که در امور دانش و فناوری سرمایه‌گذاری بیشتری دارند، در صحنه‌ی رقابت با دیگران موفق‌تر هستند؛ اما این مهم دلیل بر موفقیت همیشگی آنان نخواهد بود. در عصر اطلاعات، قدرت از آن کسی است که توان استفاده‌ی بهتر از فناوری را در حوزه‌ی خود و خارج داشته باشد. اگرچه دانش اولیه از آن تولیدکنندگان آن بوده، اما نحوه‌ی بهره‌گیری و شکل استفاده می‌تواند در جوامع مختلف مورد استفاده قرار گیرد و با مدیریت ابزاری بر آن، زشت و زیبا، خوب و بد را به نمایش بگذارد (10, 11).

رسانه قدرت این را دارد که در کوتاه‌ترین زمان ممکن و با بالاترین کیفیت، اخبار و مطالبی را منتشر کند و این هنر و تشخیص مخاطب است که بتواند واقعیت را از شایعه تشخیص دهد. در واقع، رسانه تیغ دو لبه‌ای است که می‌تواند در یک چشم به هم زدن شایعه‌ای را در قالب واقعیت بیان کند و بالعکس. در سال‌های اخیر، سوءاستفاده‌های زیادی از رسانه شده است که باعث شده بسیاری از افراد جان و امنیت خود را نیز در این راه از دست بدهند. اگر افراد جامعه سواد رسانه‌ای نداشته باشند، قدرت تشخیص واقعیت را ندارند و می‌توانند تحت تأثیر شایعات کذب، دچار هیجانات زودگذر شوند و تصمیمات بی‌نهایت سطحی بگیرند. این نوع تصمیمات می‌تواند صدمات زیادی به ساختار جامعه، سلامت و امنیت مردم وارد کند. حتی در جریان وقوع حادثه‌ای، نوع زاویه‌ای که رسانه به آن می‌پردازد، می‌تواند در نوع موضعی که مردم می‌گیرند، نقش بسزایی داشته باشد. ممکن است در وهله‌ی اول همه‌ی این زوایا بیان درستی داشته

باشند؛ اما تنها فردی که دارای سواد رسانه‌ای است، می‌تواند تشخیص دهد که کدام رسانه به واقعیت نزدیک‌تر است و کدام قصد پوشش خبری غیرواقعی دارد. اهمیت یادگیری و آموزش سواد رسانه‌ای در دنیای امروز از این منظر در جامعه امری حیاتی است. افرادی که سواد رسانه‌ای پایینی دارند، دچار انتخاب‌های نادرست و هیجانات تلقینی رسانه می‌شوند. این‌گونه افراد کنترل تصمیمات و هیجانات خود را به رسانه واگذار می‌کنند و این موضوع تبعات خطرناکی برای جامعه و به‌صورت کلان کشور دارد (12، 13).

ظهور و شیوع بیماری کرونا در جهان، پیامدهای فراوانی به دنبال داشت که موجب قرنطینه و تعطیلی بسیاری از مجامع انسانی شد و استفاده‌ی مردم از شبکه‌های اجتماعی را بسیار افزایش داد. در پی هجوم یکباره‌ی کاربران به رسانه‌های اجتماعی، پدیده‌ای در این شبکه‌ها تحت عنوان «اینفودمی» شکل گرفت و هم‌زمان با اشاعه‌ی ویروس در سراسر جهان، اینفودمی کووید-۱۹ از سوی رئیس کل سازمان جهانی بهداشت به‌عنوان یک خطر همسنگ ویروس اصلی به جهانیان معرفی و در مورد آن هشدار داده شد. در عرض چند هفته پس از اپیدمی کرونا، شایعات گمراه‌کننده و نظریه‌های غلطی در مورد منشأ، روش انتقال، راه‌های کنترل و درمان ویروس مطرح شد که پیامدهای متعددی مانند نگرانی و اضطراب، خرید و ذخیره‌سازی مواد غذایی و بهداشتی و نیز خرید افراتی ماسک را به دنبال داشت. همه‌ی این‌ها نشانگر تأثیر یک اکوسیستم اطلاعاتی جدید با عنوان اینفودمی است که یکی از ویژگی‌های قرن بیست‌ویکم و ارمغان توسعه و استفاده‌ی همگانی از رسانه‌های اجتماعی به شمار می‌رود (14).

موضوع اصلی در رابطه با اینفودمی کرونا، مقابله با انتشار اطلاعات ناصحیح یا غیرضروری، یا اصطلاحاً «شبه‌اطلاعات» در سطوح جهانی، ملی و منطقه‌ای است (15). برای مقابله با انتشار حجم عظیمی از اطلاعات ناصحیح، نهادهای متولی بهداشت و متخصصان آموزش بهداشت باید به‌سرعت در مورد شایعات عمومی، ادراکات و باورهای ناصحیح و رفتارهای پیرامون کووید-۱۹ اقدامات مناسب، مفید و موردنیاز را برای کنترل اینفودمی ارائه دهند (16). همچنین، با ایجاد یک اپلیکیشن تعاملی برای ارائه‌ی هشدار آنی به شایعات و نگرانی در مورد گسترش ویروس کرونا در سطح جهان، می‌توان به این وضعیت پایان داد تا مسئولان بهداشت عمومی و ذینفعان مربوطه بتوانند با ادبیات مناسب و مورد استقبال مردم، به‌سرعت اطلاعات غلط را کاهش دهند.

خطر شایعات و اخبار تحریف‌شده، اگر بیش از خود کرونا نباشد، به جرأت می‌توان گفت کمتر نیست و خسارات اقتصادی، امنیتی، سیاسی و بهداشتی فراوانی را می‌تواند به کشورها و مردم تحمیل کند. سواد رسانه‌ای به فرد این توانایی را می‌دهد که تحلیل مناسبی از مطالب منتشرشده در انواع شبکه‌های رسانه‌ای داشته باشد. در شرایطی که یک بیماری همه‌گیر می‌شود، اهمیت تسلط تمامی اقشار جامعه به این موضوع آشکار می‌شود. روزانه مطالب بسیار زیادی در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و سلامت انتشار می‌یابد که برخی از آن‌ها واقعیت ندارند. در سال‌های اخیر، به وفور شاهد این موضوع بوده‌ایم که بسیاری از صحبت‌های افراد در شبکه‌های رسانه‌ای دچار تحریف می‌شود و با کم و زیاد کردن و منقطع کردن این سخنان، مفهوم کلی مطلب و خبر کاملاً عوض می‌شود.

اگر کرونا را به‌عنوان یک متغیر مداخله‌گر در فضای اجتماعی و فرهنگی کشور در نظر بگیریم، که رویکرد درستی نیز به نظر می‌رسد، باید دید که جامعه‌ی ایرانی پیش از بروز کرونا در چه وضعیتی از نظر گرایش‌های شناختی، معرفتی و رفتارهای فرهنگی-

اجتماعی و به‌ویژه رفتارهای اینفودمیک قرار داشته است. همه‌گیری اطلاعاتی یا اینفودمی نیز دولت‌ها را به واکنش واداشت. در ایران، معاونت مطبوعاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی توصیه‌هایی خطاب به رسانه‌ها و فعالان شبکه‌های اجتماعی منتشر کرد.

با این حال، به نظر می‌رسد که درباره‌ی اقدامات مرتبط با این وجه بیماری، مطالعات زیادی انجام نشده است. تحلیل علمی ابعاد مختلف اطلاع‌رسانی رسانه‌ها می‌تواند هم زمینه‌ای برای فهم ویژگی‌های ارتباطات بحران در ایران فراهم آورد و هم با فراهم آوردن دانش علمی برای درک نقاط ضعف و قوت این ارتباط، مسیر تدوین شیوه‌نامه‌ها و اخذ راهبردهای ارتباطات بحران را هموار سازد.

این مقاله سعی دارد با رویکرد فراتحلیلی به بررسی تطبیقی مبانی و بنیان‌هایی در حوزه‌ی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا بپردازد. بنابراین، مسئله‌ی اصلی این مقاله، مطالعه‌ی تشخیصی وضعیت تولید علمی مقاله‌ها در زمینه‌ی اینفودمی کرونا، جهت‌گیری پژوهش‌های علمی و جمع‌بندی و تحلیل ماهیت و کیفیت پژوهش‌های این حوزه است. این کار با هدف نظم‌دهی به تحقیقات و شناسایی آخرین نظریه‌ها و خالاهای پژوهشی در این زمینه انجام شده است.

روش پژوهش

این پژوهش به روش فراتحلیل انجام شده است و از نظر هدف، از انواع پژوهش‌های بنیادین به شمار می‌رود. گردآوری داده‌ها به روش کتابخانه‌ای انجام شده است و پژوهش در حوزه‌ی تحقیقات کمی قرار دارد. فراتحلیل، روشی است که بر اساس آن تلاش می‌شود تفاوت‌های موجود در تحقیقات پیشین استنتاج شده و برای رسیدن به نتایج کلی و کاربردی از آن بهره برده شود (خلعتبری، ۱۳۸۷). فراتحلیل با مرور نظام‌مند منابع برای پیدا کردن، ارزیابی و تجمیع نتایج مطالعات مختلف انجام می‌شود.

مهم‌ترین مزیت مطالعات فراتحلیل، افزایش قدرت مطالعه برای یافتن نتایج معنادار از طریق ادغام نتایج مطالعات مختلف است. همین ویژگی سبب شده است که در سال‌های اخیر، تعداد مقالات مربوط به فراتحلیل افزایش چشم‌گیری داشته باشد (رضائیان، ۱۳۸۴). فراتحلیل با دیدگاه تراکمی، تصویری کلی از یک فعالیت پژوهشی ارائه می‌دهد. به بیان دیگر، فراتحلیل به پژوهشگران امکان می‌دهد داده‌های به دست آمده از چندین بررسی و مطالعه را با هم ترکیب کنند. روش فراتحلیل، متفاوت و فراتر از مرور ادبیات پژوهش‌ها است. مرور ادبیات، بیشتر توصیفی و نقلی است؛ اما فراتحلیل جنبه‌ی استنباطی و جامع دارد و با استفاده از روش‌های آماری، از مرور صرف ادبیات فراتر می‌رود (آزادی احمدآبادی، ۱۳۹۲).

فراتحلیل در بسیاری از مواقع با انجام تحلیل‌های آماری، سعی در ترکیب پژوهش‌های پیشین دارد؛ اما با توجه به ماهیت کاملاً کیفی پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌ی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا، این پژوهش به صورت کیفی و تحلیلی از روش فراتحلیل استفاده می‌کند. در فراتحلیل کیفی، بیشتر از آماره‌های توصیفی استفاده می‌شود. مشخص

کردن فراوانی، درصد فراوانی، فراوانی تجمعی و درصد فراوانی تجمعی، ترسیم نمودار میله‌ای و دایره‌ای برای نمایش نتایج، و مشخص کردن مد، از ارکان مهم این نوع تحلیل محسوب می‌شوند.

این پژوهش از روش فراتحلیل کیفی برای مطالعه و تحلیل بهره برده و فراتحلیل خود را به مقاله‌ها و گزارش‌های علمی که از سال ۱۳۹۰ به بعد در ایران تولید شده و از سال ۲۰۱۰ به بعد برای پژوهش‌های خارجی با موضوع مشابه تحقیق حاضر اختصاص داده است. تمرکز پژوهش بر تحقیقاتی است که در زمینه‌ی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا انجام شده‌اند.

جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل تمامی مقالات چاپ‌شده در مجلات علمی-پژوهشی در ایران و موجود در پایگاه‌های معتبری نظیر پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه مجلات تخصصی نور (Noormags)، پایگاه نظام بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran)، و پایگاه مرکز اسناد و مدارک علمی ایران (Irandoct) است. برای مقالات خارجی نیز از پایگاه‌هایی مانند ساینس دایرکت و اشپرینگر استفاده شده است.

انتخاب چارچوب مقاله و گزارش علمی از میان پژوهش‌های صورت گرفته به دلایل روش‌شناختی انجام شده است:

- تولید مقاله در این حوزه بیش از کتاب و پایان‌نامه است.
- پایان‌نامه‌های برتر معمولاً چکیده‌ی کار خود را در قالب مقاله عرضه می‌کنند.
- دسترسی به متن مقالات آسان‌تر از پایان‌نامه‌ها است.

در این پژوهش، بررسی کامل جامعه‌ی آماری انجام شد و نمونه‌گیری صورت نگرفت. پژوهشگر تلاش کرد اطلاعات از کل جامعه گردآوری شود. در این راستا، ویژگی‌هایی نظیر روش آماری، جامعه‌ی آماری، روش نمونه‌گیری، حجم نمونه، فرضیه‌ها، چارچوب نظری، نتایج داده‌ها، و سطح معناداری پژوهش‌ها ارزیابی شد. در مجموع، تعداد ۵۸ مقاله‌ی اولیه درباره‌ی موضوع تحقیق شناسایی شد که با بررسی ویژگی‌ها و تطبیق و تناسب مقالات با موضوع تحقیق، در نهایت ۲۲ مقاله‌ی کاملاً منطبق و مناسب برای فراتحلیل موضوع تحقیق انتخاب شد.

برای تحلیل اطلاعات به‌دست‌آمده از تحقیقات یادشده، پس از استخراج داده‌های لازم (مانند ضریب همبستگی، جهت رابطه بین متغیرها و حجم نمونه)، از نرم‌افزار جامع فراتحلیل CMA برای انجام محاسبات فراتحلیل استفاده شد.

یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش در دو بخش «یافته‌های توصیفی فراتحلیل» و «یافته‌های استنباطی فراتحلیل» ارائه شده است:

مطابق با داده‌های جدول شماره (۱)، در خصوص جنسیت پژوهشگران مرتبط با جهت‌گیری پژوهش‌های علمی انجام‌شده، از بین ۲۲ پژوهشگری که در حوزه‌ی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا پژوهش انجام داده‌اند، ۱۸/۶۸ درصد مرد و ۸۲/۳۱ درصد زن بوده‌اند.

جدول ۱. جنسیت پژوهشگران حوزه‌ی شفافیت

جنسیت پژوهشگر	فراوانی	درصد
مرد	۱۵	۱۸.۶۸
زن	۷	۳۱.۸۲

براساس داده‌های جدول شماره (۲)، در خصوص توزیع جغرافیایی مراکز پژوهشی، ۳۶/۳۶ درصد تحقیقات در مراکز پژوهشی و تحقیقاتی تهران، ۵۲/۳۹ درصد در سایر شهرستان‌های کشور و حدود ۲۸/۱۴ درصد به‌صورت مشترک توسط پژوهشگران تهران و سایر شهرستان‌های کشور انجام گرفته است.

جدول ۲. توزیع جغرافیایی مراکز پژوهشی

توزیع جغرافیایی	فراوانی	درصد
تهران	۸	۳۶.۳۶
شهرستان‌ها	۱۱	۳۹.۵۲
مشترک بین تهران و شهرستان‌ها	۳	۱۴.۲۸

داده‌های به‌دست‌آمده از مطالعات پیشین توسط نرم‌افزار فراتحلیل CMA به اندازه‌ی اثر تبدیل شدند. برای تعبیر اندازه‌ی اثر، از معیارهای کوهن استفاده شد که در جدول شماره (۳) ارائه شده است.

جدول ۳. حدود اندازه‌ی اثر

نتیجه	حد بالای اندازه‌ی اثر	حد پایین اندازه‌ی اثر
کوچک	۰.۴	۰.۲
متوسط	۰.۶	۰.۳
بزرگ	۰.۹	۰.۷

بررسی متون تحقیقاتی برگزیده بیانگر آن بود که در موضوع تحقیق، روش‌های به‌کاررفته تنوع چندانی ندارند و اغلب تحقیقات به روش توصیفی-همبستگی یا پیمایشی انجام شده‌اند. از میان آن‌ها، ۱۸ پژوهش با روش توصیفی-همبستگی و ۴ پژوهش با روش پیمایشی انجام شده بود. در تحقیقات انتخاب‌شده، از انواع نمونه‌گیری‌های تصادفی ساده، تصادفی طبقه‌ای، خوشه‌ای، سهمیه‌ای و نمونه‌گیری در دسترس استفاده شده بود. محققان در این مطالعات به‌ترتیب ۱۵ مورد از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، ۲ مورد از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، ۲ مورد از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و ۳ مورد نیز از نمونه‌گیری در دسترس استفاده کرده بودند. تعداد نمونه‌ی بررسی‌شده در تحقیقات منتخب ۲۸۵۴ نفر بود که در جدول (۴) ارائه شده است.

جدول ۴. مشخصات کلی مطالعات انتخابی

روش نمونه‌گیری	تعداد	حد بالای طیف نمونه	حد پایین طیف نمونه	تعداد کل نمونه
تصادفی ساده	۱۵			
طبقه‌ای	۲	۳۷۲	۱۰۷	۲۸۵۴
خوشه‌ای	۲			
در دسترس	۳			

به‌طور کلی، از مطالعات پیشین تعداد ۲۵ متغیر شناسایی شد که با توجه به این که تعدادی از این متغیرها تکراری بودند یا در برخی مطالعات به‌عنوان متغیر مستقل و در برخی دیگر به‌عنوان متغیر وابسته به‌کار رفته بودند، در مجموع، تعداد متغیرهای مؤثر بر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا به ۷ متغیر مستقل و تعداد متغیرهای تأثیرپذیر از سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا به ۹ متغیر وابسته خلاصه شدند. از طرف دیگر، مهم‌ترین متغیرهای تأثیرپذیر از سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا، که شدت اثر متوسط یا بالایی دارند، شناسایی شدند که فراوانی و اندازه‌ی اثر هر یک از متغیرهای یادشده در جدول‌های (۵) و (۶) ارائه شده است.

جدول ۵. فراوانی و شدت اثر اندازه‌ی متغیرها (سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا

به‌عنوان متغیر مستقل)

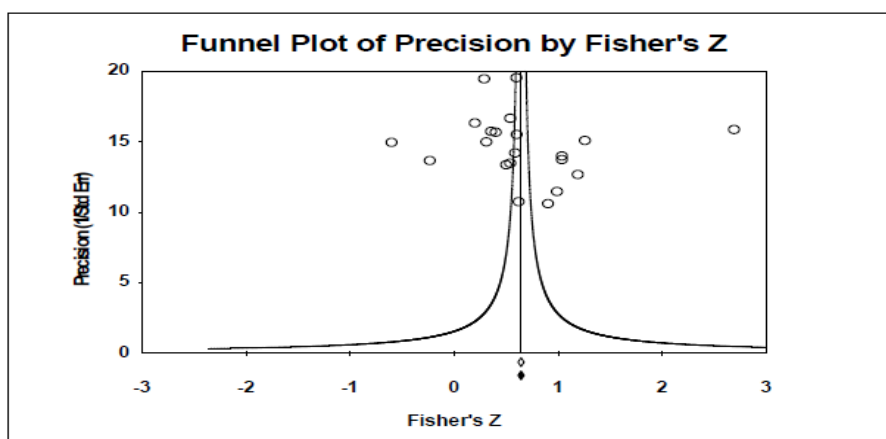
متغیر مستقل	متغیر وابسته	فراوانی	اندازه‌ی اثر
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	تعاملات بین‌المللی	۳	۰.۳۷۹
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	ارتباطات	۵	۰.۵۱۴
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	مدیریت بحران	۴	۰.۴۲۸
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	نظارت	۱	۰.۸۶
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	اقدامات حوزه‌ی حاکمیتی	۲	۰.۳۰۹
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	موازن بین‌المللی	۱	۰.۲۴
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	کارآمدی	۱	۰.۷۲
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	باورهای غلط	۳	۰.۲۱۲
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	حقوق شهروندی	۱	۰.۸۸۶

جدول ۶. فراوانی و شدت اثر اندازه‌ی متغیرها (سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا

به‌عنوان متغیر وابسته)

متغیر وابسته	متغیر مستقل	فراوانی	اندازه‌ی اثر
سواد رسانه‌ای	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	۱	۰.۶۱۴
مدیریت بحران	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	۱	۰.۳۸۲
ارتباطات شبکه‌ای	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	۱	۰.۲۹۹
شبکه‌های رسانه‌ای	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	۱	۰.۵۲۱
افکار عمومی	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	۱	۰.۷۸۴
شایعات	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	۱	۰.۲۴۸
پیامدهای کووید-۱۹	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمی کرونا	۱	۰.۷۸۰

بخش دیگر فرایند فراتحلیل، بررسی سوگیری انتشار است که ناشی از انتشار پژوهش‌های چاپ‌شده و عدم انتشار پژوهش‌های صورت‌گرفته و انواع خطاها است. به‌بیانی دیگر، یکی از مشکلاتی که موجب مخدوش شدن اعتبار نتایج فراتحلیل می‌شود، عدم دسترسی محقق به تمام مطالعاتی است که در فاصله‌ی زمانی خاصی در موضوع مورد بررسی انجام شده‌اند. به‌منظور بررسی این مفروضه، از نمودار کیفی و روش رگرسیونی «اگر» استفاده شده است که نتایج بررسی این مفروضه به کمک روش‌های مختلف در ادامه ارائه می‌شود. معمول‌ترین و ساده‌ترین روش شناسایی سوگیری انتشار، استفاده از یک نمودار پراکندگی دو بعدی به نام نمودار فائل یا کیفی است که در آن اثر مداخله‌ی برآوردشده‌ی هر مطالعه در مقابل اندازه‌ی نمونه‌ی آن مطالعه قرار می‌گیرد. اگر سوگیری انتشار وجود نداشته باشد، انتظار این است که نمودار متقارن باشد و مقدار پراکندگی حول اندازه‌ی اثر مداخله با افزایش اندازه‌ی نمونه کاهش یابد. نتایج بررسی سوگیری انتشار در این تحقیق، در حالت سطح مورد پذیرش و خطای استاندارد، در نمودار (۱) ارائه شده است. همان‌طور که این نمودار نشان می‌دهد، مطالعات در بالای آن جمع شده‌اند و این بیانگر فقدان سوگیری انتشار در این تحقیق است.

شکل ۱. نمودار کیفی به‌منظور بررسی سوگیری انتشار

آزمون N ایمن از خطای روزتال، تعداد مطالعات گمشده با میانگین اثر برابر با صفر (یعنی تعداد مطالعات مؤید فرضیه‌ی صفر را که به تحلیل اضافه شوند و از لحاظ آماری اثر کلی غیرمعنادار به‌دست داده و نتیجه را تغییر می‌دهد) پیشنهاد می‌کند. نتایج حاصل از این روش، به شرح جدول (۷) است.

جدول ۷. محاسبات N ایمن از خطا

مقدار	شاخص
۲۳.۷۱۲	مقدار Z برای مطالعات مشاهده‌شده
۰.۰۰۱	مقدار P برای مطالعات مشاهده‌شده
۰.۰۴۸	آلفا
۲	باقیمانده
۱.۸۷۸۵۴	Z برای آلفا
۱۱	تعداد مطالعات مشاهده‌شده
۱۳۲۴	تعداد مطالعات گمشده‌ای که مقدار P را به آلفا می‌رساند

آماره‌های حاصل از محاسبه‌ی ضریب N ایمن از خطا بیانگر این مطلب‌اند که باید تعداد ۱۳۲۴ مطالعه‌ی دیگر صورت بگیرد و بررسی شوند تا مقدار P دوسویه‌ی ترکیب‌شده از ۰/۰۵ تجاوز نکند. به این معنی که باید ۱۳۲۴ مطالعه‌ی دیگر انجام شود تا در نتایج نهایی محاسبات و تحلیل‌ها خطایی رخ دهد. این نتیجه حاکی از دقت و صحت بالای اطلاعات و نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش است. ۱۳۲۴ مورد مطالعه فاصله از خطا، مقدار مناسب و قابل توجهی است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی جهت‌گیری پژوهش‌های علمی در حوزه‌ی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا، با روش فراتحلیل مورد انجام قرار گرفت و کوشید با بررسی پژوهش‌هایی که در این زمینه صورت گرفته است، نگرش محققان کشور به موضوع را تحلیل کند و صورت‌بندی منظمی از آن‌ها ارائه دهد.

نتایج تحقیقات انجام‌شده بیانگر آن است که عوامل مختلفی بر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا تأثیر گذارند. همچنین، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا پیامدهای مهمی دارد و متغیرهای مهمی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. هدف از این تحقیق، شناسایی و بررسی مطالعاتی بود که از سال ۱۳۹۰ به بعد در ایران و از سال ۲۰۱۰ به بعد برای پژوهش‌های خارجی با موضوع مشابه تحقیق حاضر انجام شده‌اند. بررسی و جمع‌بندی مطالعات نشان داد متغیرهای بررسی‌شده را می‌توان در دو دسته تقسیم کرد؛ در برخی از مطالعات، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا متغیر وابسته در نظر گرفته شد و تأثیر متغیرهای مستقل بر آن بررسی شده‌اند و در بسیاری دیگر از مطالعات، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا متغیر مستقل در نظر گرفته شد و تأثیر آن بر تعدادی از متغیرهای مهم به‌عنوان متغیر وابسته بررسی شده است. بنابراین، بر اساس نتایج پژوهش حاضر می‌توان به‌طور کلی، مطالعات مربوط و نتایج آن‌ها را در دو دسته‌ی پیشایندها و پیامدهای برنامه‌ریزی ارتباطی اینفودمیک تقسیم‌بندی کرد. نتایج این تحقیق نشان داد تحقیقات در زمینه‌ی موضوع، به‌صورت گسترده و درباره‌ی جوانب مختلف و متغیرهای مهم و ارتباط آن‌ها با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا انجام گرفته‌اند و این بیانگر آن است که موضوع از زوایای مختلف بررسی شده است.

یکی از مهم‌ترین عوامل گسترش شایعات، در دسترس نبودن اطلاعات درست است. در شرایطی که آمار جزئی ابتلا، تلفات، تست‌ها، رفت‌وآمد و... بسیاری از کشورهای جهان به شکل روزانه منتشر می‌شود، تقریباً هیچ یک از این داده‌ها برای ایران در دسترس نیست. آمار استانی ابتلا و مرگ‌ومیر کرونا ماه‌ها منتشر نشد. حتی اطلاعات اقتصادی و دموگرافیک ایران مدت‌هاست در سطح جهانی در دسترس نیست. دیدگاه امنیتی حاکم بر همه‌ی امور و توهم توطئه در کنار برخورد حذفی، از عوامل این کمبود اطلاعات‌اند. در چنین شرایطی، نه‌تنها پژوهش برای محققین مستقل و نیز سیاست‌گذاری علمی ناممکن می‌شود، بلکه معیاری برای رد یا تأیید شایعات وجود ندارد.

از سوی دیگر، تضاد و تناقض میان ادعاهای نهادهای مرجع در جامعه، اعتبار همه‌ی آن‌ها را با مشکل روبه‌رو می‌کند. ادعاهای متناقض مسئولین مختلف درباره‌ی مسائلی مانند اولین موارد ابتلا در کشور، واردات و فرایند واکسیناسیون، آمار واقعی ابتلا و مرگ‌ومیر و... و نیز برخی اظهارات خلاف دستورالعمل‌های علمی جهانی، اعتبار نهادهای حکومتی را در مسئله‌ی کرونا بیش از پیش تضعیف کرده است. این بی‌اعتباری نه تنها به شایعات امکان گسترش می‌دهد، بلکه اخبار واقعی را نیز برای مردم باورناپذیر می‌کند و سیاست‌گذاری سلامت و اجرای سیاست‌های عمومی را ناممکن می‌سازد.

با بی‌اعتبار شدن منابع رسمی خبری، منابع غیررسمی و نامعتبر جای آن‌ها را می‌گیرند. مرجعیت خبری کانال‌های تلگرامی مانند «خبر فوری» که به هیچ خبرگزاری یا مرجع معتبری منتسب نیست، و شبکه‌ی «بهداشت کشوری» که نزد بخشی از مردم به عنوان مرجع غیررسمی اخبار غیرعلنی وزارت بهداشت شناخته می‌شود، نمونه‌هایی از این مراجع غیررسمی‌اند. مرجعیت «خبر فوری» تا آن حد زیاد شده است که ده‌ها کانال تلگرامی دیگر با انتخاب اسامی مشابه آن، به تعداد مخاطبین میلیونی یا چندصد هزار نفری دست پیدا کرده‌اند. روش حذفی رایج در سیاست‌گذاری‌های بالادستی فضای مجازی ایران در این مورد هم کارساز نیست؛ حتی با حذف کامل ارتباطات مجازی، در فقدان اعتبار مراجع خبری رسمی، شایعات به شکل دهان‌به‌دهان منتقل می‌شوند. تنها تفاوت آن خواهد بود که آمایش و سنجش شایعات ناممکن خواهد شد و در نتیجه، پاسخ‌گویی به آن‌ها نیز بسیار دشوارتر خواهد گشت.

مسئله‌ی دیگر، تعجیل در انتشار اخبار و ارجحیت سرعت و کمیت بر اعتبار، دقت و کیفیت است. انتشار خبر جعلی مورد بررسی در رسانه‌های معتبر داخلی و کانال‌های منتسب به متخصصین، نگرانی‌هایی را درباره‌ی کیفیت خبررسانی رسانه‌های داخلی برمی‌انگیزد. خبرگزاری‌ها، شخصیت‌های مشهور سیاسی و اینفلوئنسرهای لازم است در انتشار اخبار دقت بیشتری به خرج دهند و پیش از باز نشر یک خبر، درباره‌ی صحت آن تحقیق کنند و مرجع آن را اعتبارسنجی نمایند.

در پایان و با توجه به اینکه در سال‌های اخیر و در زمان بروز بحران‌هایی چون کرونا، سیل، زلزله و... متأسفانه اتخاذ مواضع ناهمگون از سوی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان ارتباطی در مقابله با اینفودمی، آسیب‌های زیادی به کشور وارد نموده است، پیشنهادهایی در قالب چند گام به شرح ذیل ارائه می‌شود:

تشکیل ستاد رسانه‌های خاص در ستاد مبارزه با اینفودمی: بدیهی است که ایجاد چنین ستادی می‌تواند نقشی اساسی در به حداقل رساندن آسیب‌های رسانه‌ها در شرایط بحرانی ایفا نماید. البته کارآمدی این ستاد باید از پشتوانه‌ی قانونی مناسب برخوردار باشد. تعریف مصادیق مشخص مجرمانه توسط مجلس شورای اسلامی: با فرض محقق نشدن کامل اهداف در گام اول، ایجاد بسترهای مناسب قانونی برای برخورد با مجرمان، اقدامی است که طبیعتاً از کانال مجلس شورای اسلامی عملیاتی می‌شود. در این رابطه، مجلس در قالب طرح یا دولت در قالب لایحه می‌تواند امکان تعریف و تبیین افعال مجرمانه در حوزه‌ی فعالیت رسانه‌ای در مواقع بحرانی را در دستور کار قرار داده و امکان برخورد قانونی با مجرمین را مهیا کند؛ موضوعی که به‌ویژه در دوران نقش‌آفرینی حداکثری شبکه‌های اجتماعی بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

برخورد همه‌جانبه‌ی قوه قضائیه با متخلفان: بدیهی است با ارائه‌ی آموزش‌های مناسب به متولیان رسانه‌ای و نیز ایجاد بسترهای قانونی مناسب و تشکیل ستاد رسانه‌ها، هرگونه اقدام آن‌ها که به‌نوعی موجب کاهش اثرات مخرب اینفودمی در کشور شده و در نتیجه ایجاد مانع برای تقابل با بحران را به همراه داشته باشد، مصداق فعل مجرمانه خواهد بود و قوه قضائیه می‌تواند مجرمان رسانه‌ای را مورد پیگرد قانونی قرار دهد.

ارائه‌ی آموزش‌های لازم به متولیان رسانه‌ای در قبال «سکوت مقطعی» کشور: اتخاذ سیاست کاستی‌های دولت وقت در مواقع بحرانی از سوی رسانه‌هایی که به‌هرحال با دولت وقت تعارض منافع دارند، می‌تواند کمک شایانی به مدیریت بحران نموده و زمینه‌های کاهش اثرات مخرب اینفودمی را به حداقل برساند. بدیهی است که این سیاست مختص به دوران فراگیری بحران است و قرار نیست برای همیشه تداوم داشته باشد. تحقق این امر بیش از هر چیز، در گرو ارائه‌ی آموزش‌های لازم به متولیان رسانه‌ای است. آموزش‌هایی که خود محل پژوهش‌های جداگانه در حوزه‌ی مقابله با اینفودمی و مدیریت بحران است.

گفتنی است برداشتن هم‌زمان این چهار گام، که نقشی اساسی در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای مقابله با اینفودمی کرونا ایفا خواهند کرد، مدنظر نویسندگان این مقاله است. باید توجه داشت که با همه‌ی آموزش‌های ارائه‌شده به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان ارتباطی و متولیان رسانه‌ای برای کاهش اقداماتی که آسیب به کشور را هدف می‌گیرند، قطعاً مواردی از تخلف رخ خواهد داد. بر همین اساس، پیگیری هم‌زمان این موضوع در هر سه حوزه‌ی تقنین، اجرا و قضا امری ضروری است.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاق

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

1. Nasiri M. COVID-19 in the Mirror of Media Literacy and Cognitive Sciences. Tehran: Pashtiban Publishing; 2020.
2. Han H, Nguyen HN, Lee S, et al. Impact of the destination image and government policy responsiveness of China on Korean travelers' destination trust and behaviors in the post-pandemic era. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2024;11(1110). doi: 10.1057/s41599-024-03642-w.
3. Seifi E, Ahmadi A, Moazzami M. Identifying the dimensions and components of the application of new technologies in the fourth generation university. *Management and Educational Perspective*. 2024;5(4):24-51. doi: 10.22034/jmep.2024.426783.1282.
4. Rafian M, Ma'rufi S. The Role and Application of Communication Planning Approach in New Urbanism Theories. *Quarterly Journal of Architecture and Urbanism Arman Shahr*. 2011;4(7):113-20.
5. Sturges DL. Communicating through Crisis. *Management Communication Quarterly*. 2023;7(3):297-316. doi: 10.1177/0893318994007003004.
6. Wang Y, McKee M, Torbica A, Stuckler D. Systematic Literature Review on the Spread of Health-Related Misinformation on Social Media. *Social Science & Medicine*. 2019;240:112552. doi: 10.1016/j.socscimed.2019.112552.
7. Abedini Nazari N, Adab H, Chahardoli A. Designing a Model for the Integration of Physical, Informational, and Financial Processes in the Supply Chain to Achieve Resilience in the Automotive Industry. *Dynamic Management and Business Analysis*. 2024;3(1):192-204. doi: 10.61838/dmbaj.3.1.11.
8. Bagherian M, Babazadegan Z. Prospects of Health Public Relations in the COVID-19 Era. Tehran: Public Relations Consultants Publishing; 2021.
9. Larkin J. Ignorance Isn't Strength: The Need for Secondary Education to Address Fake News 2022.
10. Awan AT. A Neoteric Approach Toward Social Media in Public Health Informatics: A Narrative Review of Current Trends and Future Directions. *Information*. 2024;15(5):276. doi: 10.3390/info15050276.
11. Kumar S. Role of Social Media Health Influencers on Purchase Intention of Functional Beverages: Moderating Impact of Health Consciousness. *Information & Media*. 2024;99:63-84. doi: 10.15388/im.2024.99.4.
12. Yu H, Hu J. ICT Self-Efficacy and ICT Interest Mediate the Gender Differences in Digital Reading: A Multilevel Serial Mediation Analysis. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. 2022;17(05):pp. 211-25. doi: 10.3991/ijet.v17i05.25691.
13. Saveh Doroudi M. Media Literacy and Crisis Management. Tehran 2018.
14. Depoux A, Martin S, Karafillakis E, Preet R, Wilder-Smith A, Larson H. The pandemic of social media panic travels faster than the COVID-19 outbreak. *Journal of Travel Medicine*. 2020;27(3). doi: 10.1093/jtm/taaa031.
15. World Health Organization. Infodemic Management: A Key Component of the COVID-19 Global Response. *Weekly Epidemiological Record*. 2020;95(16):145-60.
16. Túnñez-López M, Vaz-Álvarez M, Fieiras-Ceide C. COVID-19 and Public Service Media: Impact of the Pandemic on Public Television in Europe. *El Profesional De La Información*. 2020. doi: 10.3145/epi.2020.sep.18.